

І В А Н ФРАНКО

ГАЛИЦЬКО-РУСЬКІ
НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ
Т. III, КН. 2

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2024

ГАЛИЦЬКО-РУСЬКІ НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ

Зібрав, упорядкував і пояснив Іван Франко

У 3-х томах

У 6-ти книгах

Репринтне видання

Том III

Книга II

Час – Ячмінь

Передмова до третього тому

Третій, поки що остатній том моєї збірки галицько-руських приповідок, виходить троха менший від обох попередніх, головню тому, що я зрезигнував із думки, висловленої в передмові до другого тому, додати на кінці показчик тем і рідших слів, поміщених у цілій збірці. Такий показчик зняв би був дуже багато місця, тай важний він більше для лексікографа, як для етнографа. Так само не потребую в передмові до сего тому подавати ніяких загальних уваг що до змісту наших народніх приповідок і методи їх оброблення в моїй збірці, бо все найважніше було сказано в передмові до першого тому і в передмові до додатку т. III, ст. 373–4. Лишається тут тільки доповнити подані в обох попередніх томах реєстри місцевостей, у яких були записані приповідки, і збирачів, яких причинки вийшли тільки до третього тому.

Ось виказ місцевостей, із яких записи приповідок вийшли в третій том:

Бандрів – село Турецького пов.
Бедриківці – с. Заліщицького пов.
Берездівці – с. Бобрецького пов.
Біличі – с. Дрогобицького пов.
Боберка – с. Турецького пов.
Богутин – с. Золочівського пов.
Ботелка Нижна – с. Турецького пов.
Братківці – с. Стрийського пов.
Бубнище (Бубн.) – с. Долинського пов.
Бук коло Тісної – с. Ліського пов.
Ваньовичі – с. Самбірського пов.
Вашківці – місточко Вижницького пов.
Вербовець Т. – с. Тербовельського пов.
Видинів – с. Снятинського пов.
Висіцько Вижне – с. Турецького пов.
Витків Новий – с. Каменецького пов.
Водники – с. Бобрецького пов.
Волоща – с. Самбірського пов.
Воля Баранецька – с. Самбірського пов.
Вороців – с. Городецького пов.
Глебівка – с. Богородчанського пов.

Горуцко – с. Дрогобицького пов.
Грабовець – с. Ярославського пов.
Григорів Р. – с. Рогатинського пов.
Грималів – містечко Скалатського пов.
Грозьова – с. Турецького пов.
Демня – с. Стрийського пов.
Довга Войнилівська – с. Калуського пов.
Должиця – с. Березівського пов.
Єзупіль – с. Станіславівського пов.
Жерлиця – с. Лиського пов.
Живачів – с. Городенського пов.
Жучка Стара – с. Чернівецького пов.
Заболотці – с. Перемиського пов.
Завале – с. Снятинського пов.
Залуже – с. Збаражського пов.
Зборів – містечко Золочівського пов.
Звняч Горішний – с. Турецького пов.
Злоцке – с. Новосандецького пов.
Іванівці К. – с. Коломийського пов.
Ілинці – с. Снятинського пов.
Ісиптичі – с. Жидачівського пов.
Кам'янки – с. Лиського пов.
Клекотів – с. Брідського пов.
Кобаки – с. Косівського пов.
Ковалівка – с. Бучацького пов.
Кожичі – с. Львівського пов.
Коростів – с. Стрийського пов.
Космач – с. Косівського пов.
Котів – с. Бережанського пов.
Креховичі – с. Долинського пов.
Криве – с. Бережанського пов.
Кривулянка – с. Каменецького пов.
Крупсько – с. Жидачівського пов.
Куропатники – с. Бережанського пов.
Кутківці – с. Тернопільського пов.
Липовець – с. Дрогобицького пов.
Липовиця – с. Короснянського пов.
Ляцке – с. Добромильського пов.
Малехів – с. Жидачівського пов.

Малехів Новий – с. Жидачівського пов.
Марківці – с. Товмацького пов.
Матків – с. Турецького пов.
Маційова (М. ВЛ.) – с. Новосандецького пов.
Миклашів – с. Львівського пов.
Микулинці – с. Тернопільського пов.
Мокротин – с. Жовківського пов.
Монастирок – с. Брідського пов.
Мшана – с. Городецького пов.
Наварія – містечко Львівського пов.
Надвірна – повітове місто.
Назірна – с. Коломийського пов.
Настасів – с. Тернопільського пов.
Нежухів – с. Стрийського пов.
Неслухів – с. Стрийського пов.
Озмина – с. Самбірського пов.
Ольховець – с. Короснянського пов.
Онишківці – с. Брідського пов.
Опарівка (О. ВЗ.) – с. Ряшівського пов.
Пикуличі – с. Перемиського пов.
Підгородці – с. Стрийського пов.
Підкамінь – місто Брідського пов.
Полове – с. Каменецького пов.
Полоничі – с. Перемиського пов.
Попелі – с. Дрогобицького пов.
Пороги – с. Богородчанського пов.
Ременів – с. Львівського пов.
Рожнів – с. Товмацького пов.
Рожнятин – с. Мелецького пов.
Святкова – с. Кроснянського пов.
Серники – с. Бобрецького пов.
Сілець – с. Станіславівського пов.
Смільник – с. Ліського пов.
Снятинка – с. Дрогобицького пов.
Соколики – с. Турецького пов.
Солонка – с. Львівського пов.
Старе Місто – повітове місто.
Старі Богородчани – с. Богородчанського пов.
Стібно – с. Перемиського пов.

Стриганці – с. Товмацького пов.
Сушиця – с. Старосамбірського пов.
Таурів – с. Бережанського пов.
Тершів – с. Старосамбірського пов.
Тинів – с. Дрогобицького пов.
Тирява Волоська – с. Сяніцького пов.
Торговиця – с. Товмацького пов.
Тростянець – с. Снятинського пов.
Тур'є – с. Старосамбірського пов.
Угринів Долішний – с. Станіславівського пов.
Угринів Середний – с. Калуського пов.
Устрики – місточко Ліського пов.
Хлівчани – с. Равського пов.
Черкаси – с. Рудецького пов.
Чернелів Руський – с. Тернопільського пов.
Шибалин – с. Бережанського пов.
Щирець – м. Львівського пов.
Щутків – с. Цішанівського пов.
Яблінка Нижна (Ябл. н.) – с. Турецького пов.
Яблонівка – с. Підгаєцького пов.
Яворів – с. Косівського пов.
Яселко (Я. ВЛ.) – с. Сяніцького пов.
Ясіне – с. Калуського пов.

Загалом у всіх трьох томах маємо приповідки із 477 місцевостей Східної Галичини та Буковини, що розділяються ось на які повіті: Бережанський 9 місцевостей, Берегівський 1, Бжеський 1, Бобрецький 10, Богородчанський 9, Борщівський 6, Брідський 11, Бучацький 5, Вижницький 1, Горлицький 5, Городенський 4, Городецький 6, Грибівський 5, Гусятинський 3, Добромильський 3, Долинський 10, Дрогобицький 26, Жидачівський 15, Жовківський 10, Заліщицький 4, Збаражський 4, Золочівський 8, Калуський 11, Камінецький 9, Коломийський 17, Короснянський 6, Косівський 18, Ліський 14, Львівський 21, Мелецький 1, Мостиський 1, Надвірнянський 8, Новосандецький 5, Перемиський 10, Перемишлянський 3, Підгаєцький 4, Равський 5, Рогатинський 6, Рудецький 10, Ряшівський 1, Самбірський 11, Скалатський 8, Снятинський 13, Сокальський 3, Станіславівський 18, Старосамбірський 10, Стрийський 26, Сяніцький 12, Тербовельський 6, Тернопільський 9, Товмацький 13, Турецький 21, Цішанівський 1, Черновецький 2, Чортківський 2, Яворівський 2, Ярославський 1 і Ясельський 1.

Із співробітників, що надіслали причинки до третього тому, назву тут Олексу Іванчука, що прислав цінну збірку матеріялу із снятинського повіту, а власне з сіл Карлова, Тростянця та Ілинець і з села Товмачика Коломийського пов. Цінний причинок прислав Омелян Булка, студ. прав, із Григорова Рогатинського пов., а дуже цінні записки з Вербівця Тереховельського пов. прислав Василь Деркач на руки В. Гнатюка. Невеличкий причинок прислав також о. Микола Михалевич, парох із Черенелева Руського. Тим добродіям, а також усім тим, що прислали причинки до попередніх томів, складаю тут прилюдно щире спасибі. Деякі приповідки з Ізб, поміщені в отьому томі, взяті з писань пок. о. Володимира Хиляка (Єроніма Аноніма), що тут зазначаю для пам'яті. Розуміється само собою, що ся збірка хоч дійшла до поважного часла 31.091 нумерів, не вичерпує всего приповідкового матеріялу, що живе в устах нашого народа хоч би лише в самій Галичині, не говорячи про Буковину, з якої тут подано лиш дуже незначне число приповідок. Переконає мене в сьому кожний новий причинок, який я одержував від принагідних записувачів; не було такого причинка, який би крім відомих уже текстів не містив чи то зовсім нових приповідок, чи то цікавих і важних варіантів. Се дає мені надію, що до опублікованих тепер трьох томів можна буде з часом додати ще не одно доповнене.

Зібраний у сих томах матеріял дає тривку і важну підставу для ріжнородних студій язикових та етнольогічних, які – дай Боже, щоб якнайшвидше знайшли собі здібних та науково підготованих робітників.

Із чужонародніх збірок, визисканих у сьому томі для порівняння нашого матеріялу, назву тут дуже цінну збірку "Български притчи или пословици и характерни думи, събрани от П. Р. Славейкова, част прва, Пловдив 1889, част втора София 1897", прислану мені ласкаво видавцем другого тому И. П. Славейковим за посередництвом болгарського письменника Петка Тодорова.

На закінчене складаю щиру подяку мойому синові Андрієві, без якого помочи і дуже старанного співробітництва, я при безвладности обох рук не міг би був повести сеї праці так, як вона фактично доконана. Особливо не мало праці задав він собі в систематичнім порядкованю рукописного матеріялу та в добираню численних варіантів із друкованих жерел.

Львів, дня 22 мая, 1910.

Іван Франко

43. Отос вибрав добрий чьис! (Наг.)
Говорять про такого, що прийшов не в пору.
44. Пішов перед чьисом сиру землю гризти. (Борис.)
Говорять про такого, що вмер молодод.
45. Приходить чяс, усьо достигат. (Звиняч Гор.)
Кожде діло з часом доходить до кінця.
46. Се тепер на часі. (Льв.) ...не на часі. (Льв.)
Говорять про діло, на яке пора або не пора.
47. Страчений чьис ніколи сі не верне. (Наг.)
Говорять про чоловіка, що дармо гаїть час.
48. Страченого чьису не повернеш. (Наг.)
Варіант до попер. ч. Пор. Wand. V, Zeit 176; Adalb. Czas 29, 30; Čelak. 202.
49. Тепер не такі чьиси настали. (Наг.)
Говорили люди по скасованню панщини.
50. То були добрі давні чьиси. (Наг.)
Говорять старі люди, яким у давніх часах велося добре.
51. Час би вже положити вашу голову на піч. (Ю. Км.)
Говорять до чоловіка або жінки, що дійшли до таких літ, коли мусять передавати господарство в руки молодших, а самі переходити в підрядне становище діда або баби.
52. Час за часом минає. (Льв.)
Минають дні за днями, рік за роком. Пор. Le Roux de L. I, 84; Adalb. Czas 42.
53. Чьис і міні старш'ов бити. (Ю. Км.)
Говорить молода жінка по смерті матери або свекрухи.
54. Час мочит, час сушит. (Льв.)
Говорять про змінну погоду в часі косовиці або жнив. Пор. Слав. I, 91.
55. Час найліпший лікар. (Льв.)
Бо загоює рани не тільки тіла, але й душі. Пор. Adalb. Czas 18; Brzoz. Czas 10.
56. Час на часі не стоїт. (Гнідк.)
Кожда хвиля грозить чоловікови небезпекою. Пор. Adalb. Czas 83; Нос. ст. 274; Даль I, 45; Wand. V, Zeit 68, 201.
57. Час на чоловіка не чекає, а чоловік на час чекає. (Кол.)
Час усе минає, а чоловік же догідної пори для всякого свого діла. Пор. Слав. I, 81.

58. Час не чекає. (Льв.)

Час усе минає, не зупиняєся. Пор. Wand. V, Zeit 232.

59. Часом з квасом, порою з водою. (Кол.)

Жартливо говорять про добрі і злі пригоди в життю. Пор. Даль I, 55; Нос. ст. 464; Дик. 1134.

60. Часом і дурень правду скаже. (Льв.)

Житева практика, що правдиве слово виходить нераз із уст навіть найпростішого чоловіка. Пор. Даль I, 579.

61. Час платит, час тратит. (Тереб.)

Час приносить усякому чоловікови зиски і страти. Пор. Нос. 464; Wand. V, Zeit 90, 683; Čelak. 26; Adalb. Czas 20.

62. Час робит гроші, а погода сіно. (Звиняч Горішний)

Добрий час сприяє усякому ділу.

63. Час тратит, час платит. (Видинів)

Варіант до ч. 61. Пор. Adalb. Czas 23.

64. Час усього навчит. (Льв.)

З часом чоловік набираєся чимраз більшої практики. Пор. Слав. I, 91.

65. Час як вода, сам наперед іде. (Корч.)

Час пливе без перестанку, так само, як пливуча вода. Пор. Wand. V, Zeit 116.

66. Чьисом бют малого муцьи, аби се старий цюцьо каяв. (М. Гош.)

Малого вчать, аби й старий розуму набирався.

67. Чьисом з жарту приходит до правди. (М. Гош.)

Жартуючи нераз доходять і до бійки.

68. Чьису за гроші не купиш. (Наг.)

Час дорожший від гроший.

69. Ще ни втік чьис красно ходити, іно коби уміти. (Жидач.)

Варіант до ч. 7.

70. Ще час з козами на ярмарок. (Льв.)

Ще діло не запізнене. Пор. Wand. V, Zeit 299.

71. Ще час файно ходити, коби йно було за що. (Луч.)

Варіант до ч. 69.

Частка. 1. Бог кождому призначує частку ще нім на сьвіт прийде. (Вел. Очи)

Народня віра в фаталізм людського життя.

Частованс. 1. Яке частованс, таке дякованс. (Ільк.) ...честованс ...дякуванс. (Гнідк.)

Народній звичай велить після гостини одному з гостей дякувати господарю і всім домашнім. Пор. Adalb. Częstowanie 1; Čelak. 87; Wurzbach 225.

Чатувати. 1. Чатує на нього, як кітка на миш. (Богородч.)

Засідаєся з якимсь лихим наміром. Пор. Adalb. Czatować 2.

Чекати. 1. Ви мене не чикайти, еден тьгигніт, другий пхайти. (Пужн.)

Говорив Циган пану, що з нього вимантив пару коний. Пор. Етн. 36. VI, ч. 584.

2. Він лиш чекас, аби я очи зажмурих. (Наг.)

Говорить батько про сина, що жде, не дождеся його смерти.

3. Так на то чекаю, як кіт на мід. (Наг.)

Не чекаю на се зовсім, не надіюся того.

4. Чекас, аж му грушка в губу впаде. (Сор.)

Говорять про лінивого чоловіка, що все сподіваєся чогось незаробленого.

5. Чекас на печені перепелиці. (Гнідк.) ...голубці. (Наг.)

Надієся на щось неможливе. Пор. Libl. 176.

6. Чекай, аж ті другі похвалять. (Наг.)

Не хвали себе сам. Пор. Wand. III, Loben 29.

7. Чекай, аж чьис прийде. (Наг.)

Не вихапуєся передчасно. Пор. Wand. V, Zeit 392.

8. Чекай псе, аж кобила здохне. (Явор.) ...аж ти... (Наг.)

Говорять образово про марне сподіванс. Пор. Adalb. Czekać 18.

9. Чекай псе, ний кінь здохне. (Сап.)

Варіант до попер. ч.

10. Чекати, як каня дощу. (Гнідк.)

Народне віруванс, що каня не може пити дощу із землі, тільки мусить чекати на дощ. Віруванс основане на тім, що каня перед дощем, літаючи в повітрі, зойкає жалібно. Пор. Adalb. Czekać 7; Čelak. 524.

11. Чикай псе, нім кобила здохни, то сам здохниш. (Будз.)

Просторійший варіант до ч. 8, 9.

12. Чикай, чикай, підеш ще й ти вуши їсти. (Жидач.)

Грозять чоловікови, що попадеся до арешту.

Челядина. 1. Добра челядина як стане, то мов слуп. (Сап.)

Жартують із такого слуги, що любить постояти без діла.

2. Лиш дві чєлідини були добрі, та одна умерла, а друга дес пропала, шо ни мож найти. (Кольб.)

"Чєлідина" в покутськім говорі значить жінка.

3. У чєлідини довгий волос, а короткий розум. (Кольб.)

Чєлідина – значіне як висше, пор. т. I, Баба 72 і т. II, Жінка 103.

Чемний. 1. Чемний – як спит, то їсти ни просит. (Кольб.)

Кєпкують із нечемного, ненаситного чоловіка. Пор. Adalb. Poczcziwy 7; Bgzoz. Poczcziwy 1.

Чепець. 1. В чіпци сі вродив, а на посторонку згине. (Ільк.) ...на стричку... (Лучак.)

Народне віруванє, що хлопець, який уродиться в чіпци, буде в житю щасливим. Пор. Zátur. XII, 92.

2. В чіпци сі родив. (Карл.)

Говорять про щасливого чоловіка. Пор. Даль I, 53; Нос. ст. 278; Adalb. Urodzić się 19; Čelak. 615; Zátur. XII, 92.

3. У чипци родив сі, а на посторонку згинув. (Жидач.)

Говорять про чоловіка, що змарнував своє житєве щастє.

4. Я му дала на чепець, а він купив ситко. (Наг.) ...крайку. (Наг.)

Жартує жінка із чоловіка, що купив не те, чого їй було треба. Приказка взята із співанки:

Я му дала на чепець, а він купив ситко;
Я му дала на конєць, а він запхав вшитко.
Я му дала на чепець, а він купив крайку;
Я му дала на стрібунок, а він зробив ляльку.
Я му дала на стрібунок, аби стрібувати;
А він мені таке зробив, шо би колисати.

Чепитися. 1. Чепив ся, як рак леду. (Карл.)

Чіпаєся там, де нема чого чепитися.

Червак. 1. І червак трєпїцкає сі, як го сі настолочит. (Кольб.)

І найслабший чоловік жалуєся і спротивляєся, коли йому кривду роблять.

2. Наступи і червака, то мечє ся. (Гнідк.)

Варіант до попер. ч. Значіне: не треба і найслабшому робити кривди.

3. Не той червак страшний, шо я його з'їв, а той, шо мене з'їсть. (Котуз.)

Говорить чоловік, коли йому трафиться з яблоком чи з чим іншим з'їсти червака, властиво гусільницю. Пор. Хробак ч. 10; Adalb. Robak 7.

4. Ни тото черваки, шо ми їх їмо, але тото, шо нас будут їсти. (Кольб.)

Варіант до попер. ч.

5. Трафило ся черваку раз на віку, тай то не по людськи. (Пужн.)

Трафилося бідному чоловікови щасте, та він не зумів із нього скористати.

Червінка. 1. Різала би ті червінка! (Наг.)

Прокляте. Червінка – кровава дізентерія, срачка.

2. Червінка би ті стругала! (Наг.)

Прокляте. Варіант до попер. ч. Така хвороба швидко обезсилує, зістругує людське тіло, бо позбавляє його крові і може іноді бути смертельною.

Червонець. 1. Червонець маленький, але важненький. (Гнідк.)

Малий чоловік може не раз бути ліпший і цінніший, ніж великий.

Червоний. 1. Червона як ружі. (Наг.)

Говорять про рум'яну дівку або жінку.

2. Червоне лице в серце пече. (Гнідк.)

Чоловік склінний закохатися в рум'янолицю жінку.

3. Червоний Іван у мене ночував. (Лол.)

Говорить дівка про свою місячку. Пор. Слав. I, 210.

4. Червоний як дідько в ягодах. (Ворохта)

Глузують із рудого чоловіка.

5. Червоний як кат, як огонь, як кармазин. (Наг.)

Говорять про червонолицого чоловіка. Такі чоловіки мають звичайно натуру висисати інших людей. Пор. Adalb. Czerwony 1.

6. Чирвоний як рак. (Жидач.)

Говорять про червонолицого чоловіка. Пор. Слав. II, 205; Adalb. Czerwony 1.

7. Червоний як цвик. (Наг.)

Говорять про червонолицого чоловіка. Цвик, по польськи *świka*, цвікловий, червоний буряк, по німецьки *Zwickelrübe*.

8. Чирвоніщий від чирвоних. (Жидач.)

Говорять про щось дуже червоне.

9. Що червоне, то красне; що солодке, то добре. (Ільк. Петр.) ...та не квасне. (Петр.)

Характеризують типовий руський смак. Пор. Adalb. Czerwone 1.